

Velika čistka

Gorazd Trušnovec

Marca 1999 je v Holivudu potekala podelitev oskarja za življenjsko delo, ki pa se je od podobnih slavij razlikovala v majhnem, a ključnem detajlu: nihče ni prav dobro vedel, kako se bo iztekla. Uglajeno predvidljiva dramaturgija se je zamajala. Nelagodje je bilo prehudo; nagrado je namreč prejemal legendarni režiser Elia Kazan, ki si je oskarja za življenjsko delo nedvomno zaslužil, toda prisotni so se obenem zavedali, da si ga za svoje življenje ni. Kazan je bil namreč tisti, ki je na vrhuncu hladne vojne in protikomunistične histerije Komisiji za protiameriške dejavnosti ovajal svoje kolege in tovariše in s tem mnogim uničil kariere in življenja.

S tem kratkim, udarnim in pomenljivim prizorom oziroma poglavjem se začne knjiga Marcela Štefančiča, jr. *Velika čistka* s podnaslovom *Ameriški stalinizem, črni spisek in obračun s holivudskimi komunisti* (UMco, Ljubljana, 2012). Kakor se zdijo bralcu moral(istične) pozicije glede otvoritvenega prizora knjige povsem jasne in preproste v smislu obsojanja ovaduštva, pa knjiga v nadaljevanju, spretno, lucidno in ne brez običajne mere jezikovne spretnosti in lucidnosti, iz poglavja v poglavje z rafalnim ritmom odstira tančice s turbulentnega zgodovinskega obdobja. In čeprav se knjiga, prežeta z letnicami, imeni, dejstvi, povzetki in citati mestoma bere skoraj kot kriminalka, istočasno razkriva, da je shizofreni uvodni prizor veličasten povzetek, prispodoba in zaključek dobe, ki jo je tako temeljno zaznamovalo fanatično delovanje senatorja McCarthyja in voljnih podreptnikov.

Prav s to razcepljenostjo bi nemara lahko označili delovanje številnih protagonistov knjige, ali kot pravi Štefančič: »*Podnevi so bili holivudski 'uradniki' in pisali scenarije, ki so legitimirali družbeni status quo, ponoči in za vikend pa so se prelevili v partijske aparatčike, aktiviste in revolucionarje, v filmsko levico, ki je iskala odgovor na vprašanje, kako združiti teorijo in prakso, marksizem in amerikanizem, umetnost in politiko, kulturo in biznis, retoriko in aktivizem, individualizem in delo za holivudskim tekočim trakom, originalnost in formulo, sporočilo in zabavo, razredni boj in Holivud, revolucijo in ameriški način življenja.*«

Velika čistka je samostojna in zaključena celota, hkrati pa jo je priporočljivo brati skupaj s pred dvema letoma izdano knjigo istega avtorja *Poročila sem se s komunistom! Zlata doba protikomunističnega filma* (Go-Partner, Logatec, 2010). Če se je v tej garaški študiji Štefančič, jr. osredotočal predvsem na filme oziroma na obdobje razcveta ameriškega (pod)žanra antikomunističnega filma, potem v *Veliki čistki* z druge perspektive nadaljuje z raziskovanjem historičnega ozadja te dobe oziroma znamenite »industrije sanj« (in produkcije ideologije) ter še bolj specifično kontekstualizira razmere. Hkrati pa je *Velika čistka* v pripovedi bolj fokusirana, saj so v osrčju njenega zanimanja predvsem usode posameznikov oziroma ključnih akterjev iz kroga »črnega spiska«, ki je bil najbolj pod udarom makartistične histerije. Ti krogi so se sicer koncentrično širili z vsako nadaljnjo preiskavo, ovadbami, prijavi in samoprijavi, in s tem koncentričnim oziroma

spiralnim širjenjem raste tudi avtoritativni ter introspektivni »who is who« vpogled v obdobje, ne da bi avtor in z njim bralec ob tem izgubila rdečo nit. Kar je sijajen dosežek te knjige, s katero Marcel Štefančič, jr. znova dokazuje zasluženost prvega slovenskega nefikcijske publicistike.

Če smo omenili, da se knjiga bere kot kriminalka, bi bila glede na vsebino, vzdušje in tragične usode posameznikov v krepkih družbenih silnic nemara natančnejša oznaka film noir. Kljub pretresljivosti uničenih življenj in skrivenčnosti posameznih usod znotraj neverjetno umazanih zakulisnih iger, inscenacij, manipulacij, prevar in samoprevar, pa je težko spregledati svetle tone, ki se prebijajo skozi ves ta mrak. Težko je spregledati vitalizem, odpornost in ustvarjalno plodovitost številnih bojkotiranih in prepovedanih ustvarjalcev (v knjigi prevladujejo scenaristi, ki so bili najbolj pod nadzorom in udarom), ki se niso uklonili makartizmu, mnogi pa so ustvarjalno dočakali visoko starost. In v tem je nemara tudi ena najdragocenejših lekcij knjige za današnji čas. Z izjemnim raziskovalnim podvigom na dokaj specifičnem primeru pokaže, da zgodovina kljub nasprotnim tendencam za vsakdanjo (žurnalistično/ideološko) rabo še zdaleč ni popreproščen črnobel monolit, in izpostavi vitalizem individualnega odpora, ne da bi zavajala glede cene za to.